

MORÁLNÍ A POLITICKÁ FILOSOFIE DNES

Teória správneho v etike sociálnych dôsledkov

VASIL GLUCHMAN

Filozofická fakulta PU, Prešov

George Edward Moore ako jeden z prvých komplexne formuloval teóriu správneho v rámci utilitaristickej a konzekvencialistickej etiky 20. storočia. Moore vo svojej koncepcii, prezentovanej v práci *Etika*, považuje príjemné a bolesť za hlavné kritérium správneho a nesprávneho konania. Pre vymedzenie správneho konania podľa neho postačuje množstvo príjemného, ktoré je aspoň také isté, ako je aj v iných alternatívach konania, čiže v skutočnosti ide o možnosť dosiahnuť maximum príjemného, ktorá je jednou z viacerých možných alternatív. Pri správnom konaní nie je možné povedať, že jedna z týchto alternatív je povinná, pretože je viac alternatív, ktoré potenciálne môžu byť správne. Moore uvádza snahu o dosiahnutie určitého konkrétneho maxima príjemného ako podmienku toho, čo možno vymedziť ako povinné konanie. Pre povinné konanie nie je viacero možných alternatív, ale len jedna. Po zohľadnení motívov ďalej špecifikuje, že okrem správneho a nesprávneho možno ešte rozlišovať medzi chvályhodným a odsúdeniahodným konaním. Potom to znamená, že konanie nemusí byť správne, teda je nesprávne, ale môže byť chvályhodné. Z jeho vymedzenia tiež vyplýva, že nesprávne konanie nemusí byť ešte odsúdeniahodné, pretože môže byť založené na dobrých motívoch.¹

V etike sociálnych dôsledkov, na rozdiel od Moora, sú pojmy správne a nesprávne používané v inom význame.² Zatiaľ čo u Moora sú to pojmy prioritného významu z hľadiska určitej hierarchizácie, v etike sociálnych dôsledkov sú až druhoradého významu, pretože významovo sú prioritné pojmy

---

¹ Moore, G. E., *Etika*. Prel. Prešov, LIM 1999.

² Ku koncepcii etiky sociálnych dôsledkov pozri bližšie moje práce: *Etika konzekvencializmu* (Prešov, ManaCon 1995), *Etika sociálnych dôsledkov a jej kontexty* (Prešov, PVT 1996), *Človek a morálka* (Brno, Doplněk 1997), *Etika sociálnych dôsledkov v kontextoch jej kritiky* (Prešov, LIM 1999) alebo *Slovak Lutheran Social Ethics*, 1. kapitola (Lewiston, Edwin Mellen Press 1997).

dobro a zlo, ktoré v sebe obsahujú ďalšiu hierarchizáciu v podobe morálneho a nemorálneho, a tie zase v nižšom stupni realizácie dobra a zla možno vyjadriť cez pojmy správneho a nesprávneho. Pretože dobro a zlo sú „zastrešujúcimi“ pojmami, z hľadiska funkčnosti sú oveľa dôležitejšie práve pojmy morálneho a nemorálneho, prípadne správneho a nesprávneho. V porovnaní s Moorom by bolo možné konštatovať, že na prvý pohľad sa môže zdať, že pojmy morálne a nemorálne v etike sociálnych dôsledkov sú obsahovo totožné s jeho pojmami správne a nesprávne. Lenže skutočne ide len o prvotnú podobu, pretože ich vzájomná odlišnosť spočíva okrem iného v tom, že zatiaľ čo správne a nesprávne u Moora je buď celkom alebo aspoň dosť podstatne viazané na utilitaristicko-hedonistickú hodnotu príjemného, v etike sociálnych dôsledkov táto hodnota príjemného nezohráva významnejšiu úlohu. Vo vzťahu k Moorovu chápaniu musíme ešte pripomenúť, že napriek pluralistickému aspektu v jeho chápaní správneho, predsa dominantnú úlohu zohráva práve úsilie o maximalizáciu príjemného. Podobne to platí aj vo vzťahu k vymedzeniu toho, čo je chápané v Moorovej koncepcii ako povinné konanie, čiže ide o maximalizáciu, ktorá je v etike sociálnych dôsledkov jednoznačne odmietaná. V etike sociálnych dôsledkov doteraz nebolo jednoznačne formulované, čo je povinné konanie, ale viac menej vyplýva, že v etike sociálnych dôsledkov pod povinným konaním je chápané každé konanie, ktoré prispieva k dosahovaniu prevahy pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi, teda tak morálne, ako aj správne konanie možno považovať v etike sociálnych dôsledkov za povinné konanie. Dôležité je však upozorniť na to, že aj v prípade povinného konania ide o pluralistický prístup, čo však neznamená, že v určitej situácii je len jedno jediné konanie, ktoré môžeme považovať za povinné konanie. Povinnosťou je konať tak, aby sme svojím konaním dosiahli prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi.

Zatiaľ čo u Moora na základe motívov môžeme okrem iného rozlíšiť konanie na chvályhodné a odsúdeniahodné, v etike sociálnych dôsledkov sú motívy kritériom na rozlišovanie medzi konaniami, ktoré spôsobili prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi. Na základe motívov ich rozlišujeme na nemorálne a nesprávne. Nemorálne konanie je také, ktoré priamo na základe zlých motívov mravného subjektu viedlo k spôsobeniu morálnej škody, zatiaľ čo nesprávne je také, ktoré napriek dobrým motívom mravného subjektu, v dôsledku nepredvídanej okolnosti spôsobilo prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi. Na základe toho je možná situácia, že aj keď z konania nevznikli žiadne alebo takmer žiadne pozitívne dôsledky, ale len negatívne, tak v prípade existencie dobrého motívu či motívov, je potom možné konanie hodnotiť nie ako nemorálne, ale len ako nesprávne. Na druhej strane môže však byť situácia, v ktorej je

len menšia prevaha negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi, ale konanie je hodnotené ako nemorálne. Takéto hodnotenie je dané tým, že v dôsledku vplyvu vonkajších okolností sa neuskutočnil najhorší variant, ktorý bol pôvodne daný v motívoch konania subjektu, podľa ktorého by vznikli len samé negatívne dôsledky a nevznikli by žiadne alebo takmer žiadne pozitívne dôsledky. Kritériom pre rozlíšenie medzi týmito konaniami na nesprávne a nemorálne je prítomnosť negatívneho motívu, nie samotné množstvo negatívnych dôsledkov, ktoré spôsobili. Dôsledky, respektíve prevaha negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi, sú prvotným kritériom, podľa ktorého vyčleníme túto skupinu konaní. Na to nadväzuje použitie jemnejšieho kritéria, v rámci ktorého zohľadňujeme motívy konania mravného subjektu.

V Moorovej koncepcii je možné, aby napríklad správne konanie čiže konanie, ktoré spôsobilo aspoň tolko príjemného ako akákoľvek iná možná alternatíva, bolo považované za odsúdeniahodné kvôli jeho zlým motívom; v etike sociálnych dôsledkov je zatiaľ ponechaná bokom takáto možnosť, pretože nepovažujem za dôležité pri konaniach spôsobujúcich prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi skúmať ešte aj motívy. Stojí skutočne za zváženie, či by nebolo dobré nejakým spôsobom zakomponovať tento moment do etiky sociálnych dôsledkov, pretože tým by bolo možné vyhnúť sa určitej kritike, že pri hodnotení konania nie je dostatočne zohľadňovaný konajúci mravný subjekt. Lenže vzniká v tejto súvislosti otázka, či možno v prípade zásadného rozdielu medzi motívmi konania a jeho skutočnými dôsledkami ešte považovať takéto konanie za vlastné konanie dotyčného mravného subjektu. Zdá sa mi lepšie jasne rozlíšiť, tam kde je to možné, medzi motívmi mravného subjektu na jednej strane a aktuálnymi (či skutočnými) dôsledkami konania, ktoré môžu byť v mnohom ovplyvnené vonkajšími okolnosťami, nepredvídanými náhodami, ďalšími mravnými subjektami, ktoré vstúpili do procesu konania atď. Lenže hrozilo by nebezpečenstvo, že dôjde k vážnej deformácii napríklad v otázke zodpovednosti mravného subjektu, pretože by bolo možné argumentovať, že kvôli vonkajším okolnostiam to nie je v skutočnosti naše konanie, a nenesieme teda za neho žiadnu zodpovednosť. Kto by však mal niesť zodpovednosť za takéto konanie?

Jedným z možných východísk je to, že tak ako v prípade konania, ktoré prináša prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi, skúmame motívy konajúceho mravného subjektu, takisto aj v prípade konania, ktoré prináša prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi, by sme skúmali motívy, a to v situácii, kde sa nevyskytujú žiadne negatívne dôsledky alebo takmer žiadne. Na základe toho by bolo možné, že konanie, v ktorom sa nevyskytujú žiadne alebo takmer žiadne negatívne dôsledky a ktoré by sme pôvodne hodnotili ako morálne konanie, by sme kvôli zlým motívom posunuli v stupnici hodnotenia o jeden stupeň

nižšie, teda by sme ho hodnotili iba ako správne konanie. Možno, že by to aj bolo akceptovateľné, ale čo s konaním, ktoré spôsobilo iba určitú prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi aj napriek zlým motívom? Keby sme uplatnili predošlý prístup, tak by sme ho museli potom znížiť o jeden stupeň, aby to nebolo už správne konanie, ale konanie nesprávne. Lenže zároveň by sme museli priznať, že nie dôsledky sú kritériom hodnotenia, ale motívy. A to v žiadnom prípade nie je to, o čo nám ide v etike sociálnych dôsledkov a celej konzekvencialistickej etike. Ako riešiť tento problém? Jedno z možných východísk riešenia tohto problému je také, že aj naďalej zachováme dôsledky ako kritérium hodnotenia konania, ale doplníme to o konštatovanie, že pomocné kritéria hodnotenia, čiže motívy a úmysly, budeme skúmať v každom prípade pri hodnotení konania, teda nie iba v prípade konania, ktoré spôsobuje prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi. Na základe toho potom je možné, aby sme v prípade konania, ktoré prináša nejakú prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi (od maximálnej po minimálnu), rozlišovali medzi nesprávnym a nemorálnym konaním. Pri konaní, ktoré spôsobuje prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi (od maximálnej po minimálnu), by sme mohli na základe motívov rozlišovať medzi morálnym a správnym konaním. Aj pri konaní, ktoré bolo založené na zlých motívoch, ale spôsobilo maximálnu prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi (čo je v skutočnosti dosť nepravdepodobné, ale teoreticky možné), by sme ho hodnotili len ako správne konanie. Takého istého hodnotenia by sa však dostalo aj konaniu, ktoré je založené na dobrých úmysloch, ale v dôsledku vonkajších okolností prevaha pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi nie je maximálna alebo takmer maximálna, ale iba určitá. Vzniká však otázka, či je čestné voči druhému subjektu porovnávať výsledok jeho konania s konaním takého subjektu, ktorý chcel vedome spôsobiť niekomu morálnu škodu, a dať ich vlastne na rovnakú úroveň. V oboch prípadoch vonkajšie okolnosti boli tým faktorom, ktorý zohral veľmi významnú úlohu pri určení charakteru výsledku konania a jeho dôsledkov; prípadne ešte neschopnosť subjektov predvídať vplyv týchto vonkajších faktorov. V prípade prvého subjektu zabránili mu uskutočniť jeho zlý úmysel a v druhom prípade zase zabránili subjektu uskutočniť jeho dobrý úmysel. Z hľadiska toho, že rozhodujúcim kritériom hodnotenia sú dôsledky a motívy, prípadne úmysly zohrávajú len pomocnú úlohu, potom možno konštatovať, že ich hodnotenie a zaradenie na rovnakú úroveň je adekvátne.

Určitá špecifická situácia by vznikla v prípade, že napriek dobrým motívom by výsledkom konania bola maximálna alebo takmer maximálna prevaha negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi (nie je to v skutočnosti dosť pravdepodobné, ale teoreticky je to možné). Ako hodnotiť takéto konanie? Podobne ako v prí-

pade so zlými úmyslami: použili by sme ako prvotné kritérium dôsledky a ako pomocné kritérium motívy. Na základe toho by sme ho hodnotili ako nesprávne konanie. Lenže opäť vzniká pochybnosť o tom, či je to čestné voči tomuto subjektu, aby jeho konanie bolo na rovnakej úrovni s konaním subjektu, ktorý vedome chcel niekomu inému spôsobiť morálnu škodu, ale v dôsledku vonkajších okolností sa mu to celkom nepodarilo a výsledkom jeho konania bola iba určitá prevaha, nie maximálna, negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi. Tak ako v predchádzajúcom prípade, tak aj teraz možno konštatovať, že vonkajšie okolnosti v jednom prípade úplne zabránili realizovať dobré motívy a úmysly a v druhom prípade v určitej miere zabránili realizovať všetky negatívne dôsledky, ktoré by vyplynuli z uskutočnenia zlých úmyslov mravného subjektu. Pri zohľadnení v prvom rade dôsledkov a v druhom rade motívov a úmyslov, je možné uviesť, že hodnotenie týchto konaní je adekvátne.

V prípade konania, ktoré je založené na dobrých motívoch, môžeme hovoriť v súvislosti s tým, aké množstvo pozitívnych dôsledkov bolo týmto konaním dosiahnuté, o morálnom, správnom alebo dokonca o nesprávnom konaní. V súvislosti s konaním, ktoré bolo založené na zlých motívoch, rozlišovali by sme podľa množstva dôsledkov a druhu dôsledkov, ktoré spôsobilo medzi nemorálnym, nesprávnym a dokonca správnym konaním.

V tejto súvislosti vzniká ešte ďalšia otázka: existuje nejaká priama súvislosť (tak ako u Moora) medzi správnym a chvályhodným konaním na jednej strane a nesprávnym a odsúdeniahodným konaním na druhej strane? Ak by sme zohľadňovali iba dôsledky, potom by sme skutočne mohli konštatovať, že každé správne a morálne konanie je chvályhodné a každé nesprávne a nemorálne konanie je odsúdeniahodné. Lenže práve pred chvíľou sme dospeli k záveru, že pri hodnotení konania musíme skúmať aj motívy (hoci len ako pomocné kritérium hodnotenia, popri dôsledkoch konania), a na základe toho potom takáto prepojenosť medzi týmito hodnoteniami nie je adekvátne. Takáto prepojenosť by platila pri hodnotení len na základe dôsledkov – a následne by bolo možné konštatovať, že morálne a správne konania sú chvályhodné a nemorálne a nesprávne konania sú zase odsúdeniahodné. Lenže keď chceme komplexnejšie zhodnotiť konanie, vrátane motívov a úmyslov konajúceho mravného subjektu, potom nie je možné konštatovať o konaní, ktoré prináša maximálnu alebo takmer maximálnu prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi – aj napriek zlým motívom a úmyslom subjektu (čo je aspoň teoreticky možné, aj keď v skutočnosti dosť nepravdepodobné), že je chvályhodné. Napriek tomu, že na základe posúdenia dôsledkov a motívov sme ho charakterizovali ako správne konanie. Na druhej strane zase vyjadriť sa tak, že je to odsúdeniahodné konanie, tiež nie je celkom presné, pretože prináša prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatív-

nymi (buď maximálnu alebo takmer maximálnu). Taká istá dilema sa týka skupiny konaní, ktorá je založená na nesprávnych motívoch a úmysloch, ale spôsobuje len určitú prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi. Viac menej rovnaká situácia je aj s konaniami, ktoré sme charakterizovali ako nesprávne, hoci ich motívy a úmysly boli dobré, no v dôsledku vonkajších okolností nadobudli nakoniec buď maximálnu alebo takmer maximálnu (čo je teoreticky možné, ale v skutočnosti dosť nepravdepodobné), prípadne aspoň určitú prevahu negatívne dôsledky nad pozitívnymi. Možno ich nazvať chvályhodnými, aj keď v skutočnosti ich výsledkom bola prevaha negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi? Alebo ich nazvať odsúdeniahodnými, aj keď subjekt pôvodne zamýšľal dosiahnuť svojím konaním prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi? Ako potom riešiť tieto dilemy?

Skutočne sa ukazuje, že ak chceme pri hodnotení konania zohľadniť aj dôsledky (v prvom rade) a motívy (v druhom rade), nie je možné na ich hodnotenie použiť výrazy chvályhodné a odsúdeniahodné v jednoznačnom význame. Následne máme možnosť rozlíšiť pri hodnotení konania na jednej strane hodnotenie dôsledkov a na strane druhej hodnotenie motívov a úmyslov. Vytváralo by to možnosť, aby sme hodnotiace výrazy chvályhodné a odsúdeniahodné používali len na hodnotenie motívov. Každé konanie, ktoré by malo dobré motívy, by bolo chvályhodné, a každé, ktoré by malo zlé motívy, by bolo odsúdeniahodné. Lenže narazíme opätovne na problém, ktorý sa nám objavil už predtým, t.j. došlo by k prerušeniu vzájomnej prepojenosti medzi uvažujúcim, rozhodujúcim a konajúcim mravným subjektom na jednej strane a samotným konaním, jeho výsledkom a dôsledkami z neho vyplývajúcimi na strane druhej. To by spôsobilo okrem iného stratu zodpovednosti mravného subjektu za výsledky konania a dôsledky z neho vyplývajúce. To v žiadnom prípade nechceme.

Iná možnosť je taká, že by sme, tak ako aj v prípade posudzovania morálnosti a správnosti konania na jednej strane a nemorálnosti a nesprávnosti konania na strane druhej, vzájomne spojili (aj keď v určitej hierarchii) hodnotiace kritéria dôsledkov a motívov. Na základe toho by bolo možné vyjadriť, že konanie, ktoré bolo založené na dobrých motívoch a spôsobilo nejakú prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi (stupeň dosiahnutej prevahy nie je rozhodujúci), by sme charakterizovali ako chvályhodné konanie – a na druhej strane zase konanie, ktoré bolo založené na zlých motívoch a ktoré spôsobilo prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi (takisto stupeň prevahy nie je dôležitý), by sme charakterizovali ako odsúdeniahodné konanie. Lenže čo s konaniami, ktoré majú dobré motívy, ale kvôli dôsledkom ich považujeme za nesprávne, prípadne majú zlé motívy, ale kvôli dôsledkom ich posudzujeme ako správne. Keby sme na druhé z nich použili hodnotenie chvályhodné, tak vlastne

by sme chválili vonkajšie okolností, ktoré spôsobili, že zlé motívy subjektu neboli realizované v plnej miere alebo vôbec nie. Takéto hodnotenie by sa vôbec netýkalo subjektu. Podobne by to bolo aj vo vzťahu k hodnoteniu konania, ktoré bolo založené na dobrých motívoch subjektu, ale v dôsledku vonkajších okolností tieto motívy neboli naplnené. Keby sme ho charakterizovali ako odsúdeniahodné konanie, boli by sme nespravodliví voči subjektu, a odsúdenie by si zaslúžili predovšetkým vonkajšie okolnosti (ak by sme ich mohli odsúdiť), a nie subjekt. Takisto by nebolo adekvátnym hodnotením, keby sme v prvom prípade posúdili konanie ako odsúdeniahodné, pretože jeho výsledkom je prevaha pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi. Okrem iného by sme sa dopustili nepresnosti, pretože by sme rovnako hodnotili nesprávne konanie, ktoré bolo založené na týchto motívoch a prinieslo aj určitý stupeň prevahy negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi. V druhom prípade: keby sme hodnotili konanie ako chvályhodné, takisto by to nebolo celkom adekvátne, pretože spôsobilo v nejakom stupni prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi; a nie je to adekvátne aj kvôli tomu, že by sme ho postavili na rovnakú úroveň so správnym konaním, ktoré bolo založené na dobrých motívoch a jeho výsledkom bola určitá prevaha pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi. Ako riešiť tento problém? Jednou z možností je to, že pri posudzovaní týchto zložitejších konaní nebudeme posudzovať to, do akej miery sú chvályhodné alebo odsúdeniahodné. Nie je nevyhnutné, aby sme museli pri každom konaní hodnotiť či je chvályhodné alebo odsúdeniahodné. Sú konania, ktoré sú protirečivé do takej miery (ako tie, ktoré teraz analyzujeme), že nie je možné vyniesť jednoznačné hodnotenie. Prípadne môžeme zaujať čiastočne hodnotenie, ktoré sa môže vyjadrovať len k jednej stránke veci.

Záverom možno konštatovať, že východiskom pri týchto zložitejších situáciách by mohlo byť to, že v rámci hodnotenia by sme vyjadrili zároveň dve hodnotenia. Pri konaní, ktoré je správne, ale je založené na nesprávnych motívoch, by sme mohli uviesť, že konanie je z hľadiska dôsledkov správne, ale z hľadiska motívov nie je chvályhodné, čo však ešte neznamená, že je odsúdeniahodné. Na prvý pohľad je to dosť komplikované hodnotenie, ktoré môžeme skrátiť do takej podoby, že konanie je správne, ale nie chvályhodné. Na druhej strane je možné konštatovať, že konanie, ktoré je nesprávne, ale je založené na dobrých motívoch, je z hľadiska dôsledkov nesprávne, ale z hľadiska motívov nie je odsúdeniahodné, čo ešte neznamená, že je chvályhodné. Stručne to možno vyjadriť tak, že konanie je nesprávne, ale nie odsúdeniahodné. Pri ostatných druhoch konaní je to jednoduchšie, pretože pri morálnom alebo správnom konaní, ktoré má dobré motívy a spôsobuje v určitom stupni prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi, je možné jednoznačne vyjadriť, že je to

morálne, prípadne správne konanie, ktoré je zároveň chvályhodné. Na druhej strane pri konaní, ktoré je nemorálne či nesprávne a je založené na zlých motívoch, je možno konštatovať, že je nemorálne, prípadne nesprávne a zároveň aj odsúdeniahodné.

Na základe toho, čo doteraz bolo sformulované vo vzťahu k morálnemu a správne na jednej strane a nemorálnemu či nesprávne na strane druhej, prípadne aj chvályhodnému a odsúdeniahodnému, sa môžeme pokúsiť o presnejšie formulovanie toho, čo možno rozumieť pod povinným konaním, prípadne konaním, ktorému by sme sa mali vyhnúť. V prvotnej podobe som formuloval tézu, že za povinné konanie v rámci etiky sociálnych dôsledkov možno považovať každé konanie, ktoré prináša prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi. Skúsme bližšie preskúmať toto tvrdenie, do akej miery ho skutočne možno akceptovať ako kritérium toho, čo možno rozumieť pod povinným konaním. Pripomeniem, že na základe dôsledkov ako kritéria hodnotenia charakterizujeme konania, ktoré prinášajú prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi, buď ako morálne alebo ako správne. Takisto pri zohľadnení dôsledkov v kontexte s motívmi, na základe ktorých konanie bolo uskutočnené, v prípade, že spôsobili prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi, hodnotíme také konania ako morálne alebo správne. Lenže z hľadiska toho, do akej miery možno konania spôsobujúce prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi charakterizovať ako chvályhodné alebo odsúdeniahodné, je to už trochu zložitejšie, pretože môžeme tieto konania buď charakterizovať ako chvályhodné alebo také, ktoré nie sú ani chvályhodné, ani odsúdeniahodné. O tom sme uvažovali podrobnejšie vyššie. Čo to konkrétne znamená pre naše vymedzenie povinného konania? Keby sme ostali pri pôvodnom vymedzení, že povinným konaním je každé konanie, ktoré spôsobuje prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi, potom za povinné konanie by sme museli jednak považovať konanie, ktoré síce prinieslo v určitom stupni prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi (od maximálnej až po minimálnu) a bolo založené na dobrých motívoch, ale tiež aj také, ktoré prinieslo v určitom stupni prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi (od maximálnej až po minimálnu), ale bolo založené na zlých motívoch. To by mohlo spôsobovať dosť vážny problém, pretože pri onom druhom type konaní možno povedať, že „rozhodujúcu“ úlohu zohrali vonkajšie okolnosti, ktoré zmenili pôvodný zámer subjektu, a tým vlastne zmenili aj jeho konečný výsledok a dôsledky z neho vyplývajúce. V prípade, že aj také konanie by sme považovali za povinné, tak by sme zahrnuli medzi predpoklady jeho uskutočnenia veľmi nestále a nepredvídateľné prvky, čo by v skutočnosti znemožňovalo dostatočne kvalifikovane predpokladať, že konanie by mohlo spôsobiť prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi. Nemohli by sme sa

spoliehať na vonkajšie okolnosti, ktoré by zabezpečili dosiahnutie prevahy pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi. O to viac, že skutočným zámerom subjektu bol opak toho, teda spôsobenie – v určitom stupni – prevahy negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi. Už samotná taká predstava je paradoxná: formulovali by sme ako povinné konanie, také, ktoré je vo svojich motívoch zamerané na dosiahnutie prevahy negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi (v nejakom stupni). Z toho vyplýva, že dôsledky nemôžu byť tým kritériom, na základe ktorého by bolo možné formulovať, čo je povinné konanie. Následne je možnosť formulovať povinné konanie na základe jeho motívov. Uvažujme nad touto možnosťou. Ukázalo sa, že ani v prípade zlých motívov, ktoré v skutočnosti vďaka vonkajším okolnostiam spôsobili v nejakom stupni prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi, nie je možné to formulovať ako povinné konanie. Vôbec sa to nemôže vzťahovať na konania, ktoré na základe zlého motívu spôsobili v určitej miere prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi (od maximálnej po minimálnu). Avšak platilo by to v prípade konaní, ktoré na základe dobrých motívov spôsobili v určitej miere prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi (od maximálnej až po minimálnu). Takéto prípady by sme jednoznačne mohli považovať za povinné konania. Lenže čo s takými prípadmi, ktoré napriek tomu, že boli založené na dobrých motívoch, spôsobili v určitej miere prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi (od maximálnej až po minimálnu)? Môžeme tu uvažovať vôbec o tom, že by sme to formulovali ako povinné konanie? Ťažko by to bolo možné akceptovať. Ako potom riešiť tento problém? Čo možno považovať za kritérium pre formulovanie konania ako povinného konania? Dôsledky alebo motívy? Alebo obidvoje? Zatiaľ ani jedno neposkytuje uspokojivé riešenie a odpoveď na to, čo môže byť kritériom pre formulovanie povinného konania. Analyzujme tento problém z inej stránky. Doteraz sme sa snažili nájsť kritérium pre povinné konanie najmä na základe dodatočného posudzovania konania, čiže na základe už skutočných či aktuálnych dôsledkov a ich porovnávaní s motívmi konania. Lenže to je už hodnotiaca pozícia a uvažujúci a rozhodujúci subjekt nie je v tejto pozícii, pretože keď ponecháme bokom napríklad Harovho archanjela³ a podobné pokusy o riešenie tohto problému, potom musíme uznať, že ani pri najlepšej vôli nie sme schopní s maximálnou istotou predvídať všetky možné okolnosti a prvky, ktoré môžu zohrať nejakú úlohu pri formovaní konečného výsledku konania. Takisto v tomto kontexte je nemožné, aby sme boli schopní predvídať všetky možné dôsledky, priame a nepriame, bezprostredné a vzdialené, ktoré môžu vyplývať z nášho

³ Hare, R. M., *Moral Thinking: Its Levels, Method and Point*. Oxford, Clarendon Press 1981.

konania. Zdá sa, že jediným adekvátnym kritériom pre formulovanie povinného konania sú pravdepodobné dôsledky, ktoré by mali spôsobovať v určitej miere prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi (od maximálnej po minimálnu). Tieto pravdepodobné pozitívne dôsledky sa veľmi úzko viažu s motívmi, konkrétne s dobrými motívmi, ktorých cieľom je práve dosiahnutie tejto prevahy pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi (v určitej miere). Dôležitá úloha však prináleží aj poznaniu, uvažovaniu a rozhodovaniu mravného subjektu v procese poznávania pravdepodobných dôsledkov, ich analýzy a rozhodovania sa pre uskutočnenie konania, ktoré pravdepodobne prinesie v určitej miere prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi. Na rozdiel od Moora neformulujem v etike sociálnych dôsledkov ako kritérium povinného konania úsilie o dosiahnutie maxima príjemného, ale ako úsilie o dosiahnutie akejkoľvek prevahy pravdepodobných pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi.

V súvislosti s povinným konaním je možné pre stručnosť vyjadrovania konštatovať, že nemusíme neustále uvádzať, že jeho kritériom sú pravdepodobné pozitívne dôsledky, ktoré sú založené na dobrých motívoch, ale stačí len uvádzať, že kritériom povinného konania sú pravdepodobné pozitívne dôsledky. Je zrejme, že zlé motívy sú zamerané na dosiahnutie pravdepodobných negatívnych dôsledkov, nie pravdepodobných pozitívnych dôsledkov. Takisto pod pravdepodobnými pozitívnymi dôsledkami máme na mysli také, ktoré spôsobujú pravdepodobne v určitej miere prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi (od maximálnej po minimálnu), a pod pravdepodobnými negatívnymi dôsledkami zase také, ktoré spôsobujú pravdepodobne v určitej miere prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi (od maximálnej po minimálnu). Takáto formulácia kritéria povinného konania môže viesť na prvý pohľad k určitým paradoxom. Konkrétne to znamená, že zatiaľ čo pri formulovaní povinného konania pravdepodobne predpokladáme prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi, v skutočnosti to môže byť aj naopak, že nakoniec v konaní bola v určitej miere dosiahnutá prevaha negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi (od maximálnej po minimálnu). Teda to, čo bolo vo svojej prvotnej podobe formulované ako povinné konanie – s tým, že spôsobí určitú prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi a bude hodnotené buď ako morálne alebo aspoň ako správne konanie, nakoniec bude hodnotené ako nesprávne konanie, pretože jeho výsledkom je prevaha negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi. V žiadnom prípade nemôže byť hodnotené ako nemorálne, pretože motívy tohto konania boli dobré, takže to mu zabezpečuje, že bude hodnotené prinajhoršom aspoň ako nesprávne konanie. Tento zdanlivý paradox je pochopiteľný a akceptovateľný, pretože zatiaľ čo pri formulovaní povinného konania vychádzame z pravdepodobných dôsledkov, pri hodnotení konania už vychádzame zo skutočných či aktuálnych dôsled-

kov, a takisto čiastočne aj z motívov, na ktorých bolo založené konkrétne konanie. Znamená to, že konanie, ktoré na základe poznania, uvažovania a rozhodovania formulujeme pôvodne ako povinné konanie, nakoniec môže byť hodnotené buď ako morálne alebo správne konanie, prípadne dokonca ako nesprávne konanie. Rozpor, ktorý vzniká medzi tým, že na jednej strane formulujeme konanie ako povinné a na strane druhej ho hodnotíme ako nesprávne konanie, neznehodnocuje dobré motívy, ktoré viedli k uskutočneniu takého konania, ale môže viesť za určitých okolností k spochybneniu schopnosti morálneho poznania, uvažovania a rozhodovania subjektu, za predpokladu, že veľmi nezodpovedne, prípadne nedostatočne až ľahostajne pristupoval k posudzovaniu vonkajších okolností a prvkov, ktoré by mohli vplývať na konečný výsledok konania a na dôsledky z neho vyplývajúce. V takomto prípade by mal mravný subjekt niesť v plnej miere priamu zodpovednosť za výsledok svojho konania a takisto za dôsledky, ktoré z neho vyplynuli. Na druhej strane nemožno takto formulovať priamu zodpovednosť mravného subjektu v prípade, že ide o veľmi špecifické okolnosti a prvky, ktoré nebolo v jeho silách a schopnostiach predvídať, prípadne zhodnotiť vo vzťahu k pravdepodobným dôsledkom jeho konania.

Teraz by sme už mali mať jasno v tom, čo rozumieme pod povinným konaním. Ale ako formulovať kritérium toho, čomu by sme sa mali v našom konaní vyhnúť? Na základe toho, ako sme formulovali kritérium povinného konania, je možné formulovať aj kritérium pre konanie, ktorému by sme sa mali vyhnúť. V zásade ide o konanie, ktoré je založené na zlých motívoch a jeho cieľom je spôsobiť prevahu pravdepodobných negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi (v určitej miere). Keď to dáme do súvislosti s hodnotením konania ako nemorálneho a nesprávneho, je zrejme, že takým konaním, ktorému by sme sa mali vyhnúť, je nemorálne konanie, teda konanie, ktoré je založené na zlých motívoch a spôsobuje maximálnu alebo takmer maximálnu prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi (skutočných alebo pravdepodobných). Na druhej strane vo vzťahu k nesprávnemu konaniu musíme byť opatrnejší, pretože zatiaľ čo v prípade nemorálneho konania je jasné, že tam patrí len konanie, ktoré je založené na zlých motívoch a spôsobuje maximálnu alebo takmer maximálnu prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi, v prípade nesprávneho konania ide o konania, ktoré spôsobujú v určitej miere prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi (od maximálnej až po minimálnu), ale môžu byť založené buď na zlých, alebo aj na dobrých motívoch. V prípade zlých motívov, ktoré viedli k uskutočneniu konania, ktoré spôsobilo určitú (nie maximálnu) prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi (skutočných či aktuálnych alebo pravdepodobných), je jasné, že takéto nesprávne konanie patrí medzi tie, ktorým sa

treba vyhnúť. Horšie to je v prípade s takým nesprávnym konaním, ktoré takisto spôsobuje prevahu negatívnych nad pozitívnymi dôsledkami (od maximálnej až po minimálnu), ale je založené na dobrom motíve. Môžeme v takomto prípade hovoriť, že sa musíme takému konaniu vyhnúť? Na základe čoho by sme mohli toto tvrdiť predtým, než skutočne nastala táto situácia prevahy skutočných negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi? V nadväznosti na to, čo sme už uviedli predtým pri úvahách o nesprávnom konaní založenom na dobrých motívoch, myslím si, že je možné dodať, že v prípade, že sa mravný subjekt skutočne dostatočne usiloval poznať okolností, analyzovať ich a predvídať možné vplyvy vonkajších okolností a prvkov v záujme dosiahnutia určitej miery prevahy pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi, nevidím dôvod a ani možnosť pre tvrdenie, že je to konanie, ktorému sme sa mali vyhnúť. Iná situácia je v prípade subjektu, ktorý podcenil túto úlohu pri poznávaní, analýze a rozhodovaní o pravdepodobných dôsledkoch konania a „spoláhol sa“ na dobré motívy a úmysly. V takomto prípade je možné sa vyjadriť tak, že je to konanie, ktorému by sme sa mali vyhnúť. Je pravda, že takéto tvrdenie je ľahšie vyjadriť pri samotnom hodnotení než v procese uvažovania a rozhodovania mravného subjektu. Napriek tomu aj v procese poznávania, uvažovania a rozhodovania môže byť dostatok signálov o tom, že dochádza zo strany mravného subjektu k podceneniu vonkajších okolností a prvkov, ktoré môžu vplyvať na výsledok konania a dôsledky z neho vyplývajúce. To môže byť podnet k tomu, aby iné mravné subjekty (ak je takáto možnosť) upozornili na tento problém a dané konanie charakterizovali ako konanie, ktorému sa musíme radšej vyhnúť – buď zo zrejmych dôvodov, alebo kvôli rizikovosti okolností a prvkov, ktoré môžu mať vplyv na jeho výsledok a dôsledky z neho vyplývajúce.

V súvislosti s formulovaním kritéria povinného konania vyvstal problém skutočných či aktuálnych dôsledkov a pravdepodobných dôsledkov. Doteraz sme stále, s výnimkou uvažovania o povinnom konaní a konaní, ktorému sa musíme vyhnúť, vychádzali pri uvažovaní zo skutočných alebo aktuálnych dôsledkov. Len pri povinnom konaní a konaní, ktorému sa treba vyhnúť, sme vychádzali z pravdepodobných alebo očakávaných dôsledkov. V tejto súvislosti môže vzniknúť otázka, či by sa nejako podstatne zmenili kritéria správneho a nesprávneho, morálneho a nemorálneho, toho, čo je chvályhodné a odsúdeniahodné, keby sme namiesto skutočných (aktuálnych) dôsledkov použili pravdepodobné (očakávané) dôsledky. Začnime naše uvažovanie pri kritériách morálneho, správneho, nemorálneho a nesprávneho. Pre hodnotenie konania sme tu použili dôsledky, ktoré vyplynuli z už uskutočneného konania, čiže takého, ktorého dôsledky sú v rámci daných možností a schopností hodnotiaceho subjektu už viac menej známe. Konanie potom posudzujeme už na základe toho,

čo sa stalo, a pritom v určitej miere zohľadňujeme aj motívy konania mravného subjektu. V takom prípade ide o hodnotenie *post factum*, ktoré zvyšuje pravdepodobnosť korektnosti hodnotenia, pretože sú viac menej už známe jeho výsledky a dôsledky z nich vyplývajúce. Na druhej strane, keby sme hodnotili konanie na základe pravdepodobných dôsledkov, tak by sme buď museli hodnotiť konanie ešte predtým, než bude uskutočnené, alebo až po jeho uskutočnení. V oboch prípadoch by však miera korektnosti takého hodnotenia nemusela zodpovedať skutočnosti. Konkrétne to znamená, že v prvom prípade by mohli nastať také situácie, že by sme hodnotili ako správne alebo dokonca ako morálne také konanie, ktoré prinieslo v určitej miere prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi (od maximálnej až po minimálnu). Po uskutočnení konania by sme museli následne pripustiť, že naše hodnotenie nebolo vzhľadom k realite veľmi korektné. Na druhej strane, keby sme hodnotili konanie až po jeho uskutočnení a na základe pravdepodobných dôsledkov, opäť by mohli nastať veľmi problematické situácie, dokonca ešte problematickejšie ako v prvom prípade, pretože by sme mohli hodnotiť nejaké konanie ako správne alebo ako morálne, napriek tomu, že už by sme poznali skutočný stav, podľa ktorého dané konanie napríklad spôsobilo prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi (od maximálnej až po minimálnu). Problematickosť hodnotenia v tomto druhom prípade by bola o to väčšia, že by sme vyjadrili úsudok, ktorý je v priamom protiklade s realitou, a to napriek tomu, že by sme zdôraznili, že ide o hodnotenie na základe pravdepodobných dôsledkov. V prvom prípade hodnotenia by bolo možno na ospravedlnenie uviesť, že v danom momente na základe pravdepodobných dôsledkov bolo možné hodnotiť konanie ako správne, alebo dokonca ako morálne. Toto prvé hodnotenie by z tohto hľadiska bolo ospravedlniteľné a mohlo by byť aj akceptované ako určitý druh predbežného hodnotenia, ktorý mohol zohrať určitú úlohu pri verifikácii uvažovania a rozhodovania mravného subjektu, prípadne ako určitý druh motivácie mravného subjektu, ktorý chce realizovať konanie, ktoré by podľa pravdepodobných dôsledkov malo spôsobiť prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi. Avšak v druhom prípade by takéto hodnotenie, ktoré je v otvorenom rozpore so skutočnosťou, už bolo neospravedlniteľné a bolo by možné nazvať ho priam zavádzajúcim. Na to, aby sme pri hodnotení konania mohli zohľadniť aj jeho motívy a úmysly, máme dostatok možnosti aj v rámci hodnotenia na základe skutočných dôsledkov, potom v takejto fáze už sa nemusíme opierať o hodnotenie na základe pravdepodobných dôsledkov. Hodnotenie na základe pravdepodobných dôsledkov je takmer identické s hodnotením na základe motívov, ktoré sme odmietli už predtým. Je zrejmé, že pravdepodobné pozitívne dôsledky sú založené na dobrých motívoch a pravdepodobné negatívne dôsledky zase na zlých motívoch.

Pri pravdepodobných dôsledkoch, aj keď počítame s vonkajšími okolnosťami a vplyvmi, tak počítame, že pôsobia v určitom konkrétnom (pozitívnom či negatívnom) smere, čo zohľadňujeme vo svojom uvažovaní a rozhodovaní. Možno viac menej konštatovať, že do určitej miery existuje priama úmernosť medzi dobrými motívmi a pravdepodobnými pozitívnymi dôsledkami na jednej strane a zlými motívmi a pravdepodobnými negatívnymi dôsledkami na strane druhej. Ťažko si predstaviť situáciu, že by niekto chcel na základe dobrých motívov priamo spôsobiť prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi, či naopak, zo zlých motívov zase vyvodíť prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi. Hodnotenie na základe pravdepodobných dôsledkov má svoje opodstatnenie a aj ospravedlnenie iba ako orientačné či predbežné hodnotenie konania v istej jeho fáze, najčastejšie ešte pred jeho začiatkom. Neskôr po jeho začatí miera jeho opodstatnenia postupne klesá a po jeho ukončení hodnotenie na základe pravdepodobných dôsledkov stráca akúkoľvek opodstatnenosť, pretože môže byť veľmi nepresné, dezinterpretujúce, ba až zavádzajúce voči skutočnosti.

Už som spomínal, že hodnotenie pravdepodobných dôsledkov je pomerne úzko prepojené s hodnotením motívov – teda napríklad v súvislosti s hodnotením konania ako chvályhodného alebo odsúdeniahodného je úloha pravdepodobných dôsledkov podstatne iná ako v prípade hodnotenia konania ako morálneho či správneho alebo nemorálneho či nesprávneho. Pri hodnotení konania ako chvályhodného či odsúdeniahodného zohľadňujeme aj motívy, teda aj pravdepodobné dôsledky, ktoré mohli vyplynúť mravnému subjektu v jeho procese poznávania, uvažovania a rozhodovania o určitom konaní. Lenže pri tomto druhu hodnotenia sme rozlišovali, že zatiaľ čo morálne a správne konania, ktoré sú založené na dobrých motívoch, sú aj chvályhodné, správne konanie, ktorému chýba dobrý motív, nie je chvályhodné, ale nemožno ho ani odsudzovať. Na druhej strane zase o nemorálnych a nesprávnych konaniach, ktoré sú založené na zlom motíve, sme tvrdili, že sú odsúdeniahodné, o nesprávnom konaní, ktoré je založené na správnom motíve, sme tvrdili, že nie je odsúdeniahodné, ale ani chvályhodné. Pri tomto druhu hodnotenia dochádza k prelínaniu hodnotenia na základe skutočných a pravdepodobných dôsledkov. Tam kde je zhoda medzi skutočnými a pravdepodobnými dôsledkami, tam môžeme hovoriť o chvályhodnom alebo odsúdeniahodnom konaní, podľa toho o aký druh zhody ide. Ak ide o zhodu dobrých motívov, pravdepodobných pozitívnych dôsledkov a skutočných pozitívnych dôsledkov, tam hovoríme o chvályhodnom konaní. Avšak tam, kde ide o zhodu medzi zlými motívmi, pravdepodobnými negatívnymi dôsledkami a skutočnými negatívnymi dôsledkami, tam hovoríme o odsúdeniahodnom konaní. Tam, kde nie je zhoda medzi pravdepodobnými a skutočnými dôsledkami, čiže tam, kde skutočné dôsledky sú protikladné pravdepodobným v určitej miere (od

maximálnej až po minimálnu), tam nepoužívame hodnotenie, že je to buď chvályhodné alebo odsúdeniahodné. Pri takomto protiklade môže ísť buď o správne alebo nesprávne konanie, kde v prvom prípade výsledkom zlých motívov a pravdepodobných negatívnych dôsledkov sú skutočné pozitívne dôsledky. V druhom prípade zase výsledkom dobrých motívov a pravdepodobných pozitívnych dôsledkov sú skutočné negatívne dôsledky. Skutočné dôsledky zohrávajú rozhodujúcu úlohu pri hodnotení správnosti a nesprávosti konania; pri hodnotení konania ako chvályhodného či odsúdeniahodného je rozhodujúce, do akej miery sa zhodujú skutočné a pravdepodobné dôsledky. Pri formulovaní povinného konania sú rozhodujúce pravdepodobné dôsledky, pretože povinné konanie je formulované vtedy, keď ešte nepoznáme skutočné dôsledky.

V nadväznosti na doteraz skúmané otázky treba venovať pozornosť ešte riešeniu tohto problému: čo možno chápať pod užitočným konaním v rámci tejto teórie správneho. Užitočné či užitočnosť zohrávajú veľmi významnú úlohu v rámci utilitaristickej etiky. V neutilitaristickom konzekvencializme však jeho úloha nie je zďaleka taká významná a dominantná, ako je to v utilitarizme. V etike sociálnych dôsledkov je to len jedna z mnohých hodnôt, ktoré tvoria dobro, a dokonca je to hodnota vedľajšieho hodnotového radu popri takých základných hodnotách, ako je humánnosť, ľudská dôstojnosť a morálne práva človeka. Teraz však nemám v úmysle venovať pozornosť teórii hodnôt a hodnotám vôbec v etike sociálnych dôsledkov, preto sa radšej vrátim k problematike užitočného konania. Už sme si objasnili, čo je možné rozumieť pod morálnym a správnym konaním, nemorálnym a nesprávnym konaním, chvályhodným a odsúdeniahodným konaním, povinným konaním a konaním, ktorému sa musíme vyhnúť. Uvažujme v tomto kontexte o tom, čo rozumieť pod užitočným konaním. Pri hodnotení správnosti a nesprávosti konania sme posudzovali v prvom rade dôsledky konania, ale v určitej miere sme zohľadňovali aj motívy, na ktorých bolo založené toto konanie. Pri hodnotení chvályhodnosti či odsúdeniahodnosti konania sme predovšetkým posudzovali súlad medzi motívmi (pravdepodobnými dôsledkami) a skutočnými dôsledkami, takže úloha motívov oproti predchádzajúcemu druhu hodnotenia významne vzrástla. Pri formulovaní povinného konania a konania, ktorému by sme sa mali vyhnúť, sme predovšetkým posudzovali motívy konania (pravdepodobné dôsledky). Ktoré z týchto kritérií použiť pre charakteristiku a hodnotenie užitočného konania? Skutočné dôsledky, s prihliadnutím na motívy, rovnocenné postavenie skutočných dôsledkov a motívov, prípadne samotné motívy? Uvažujme nad tým postupne ďalej. Začnime s kritériom, ktoré sme použili na hodnotenie správnosti a nesprávosti konania, teda skutočné dôsledky s prihliadnutím na motívy konania. V súvislosti s užitočnosťou konania vzniká vôbec otázka, do akej miery motívy konania

môžu prospieť k jeho užitočnosti. V kontexte hodnotenia správnosti konania sú možné situácie, že medzi správne konanie sú zaradené dokonca až tri druhy možných konaní. Také konanie, ktoré spôsobilo v určitej miere prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi (ale nie maximálnu či takmer maximálnu) a je založené na dobrých motívoch, ďalej je to také konanie, ktoré rovnako ako predchádzajúce spôsobilo určitú (ale nie maximálnu či takmer maximálnu) prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi, ale bolo založené na zlých motívoch, a tretí druh konania je taký, ktorý dokonca spôsobil maximálnu alebo takmer maximálnu prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi, ale je založený na zlých motívoch (teoreticky je to možné, ale v skutočnosti dosť málo pravdepodobné). Ako v tomto kontexte hodnotiť užitočnosť konania vo vzťahu k motívom? Akú úlohu tu zohrávajú alebo môžu zohrať motívy? Pozitívnu alebo negatívnu? Hovoria v tomto prípade motívy niečo o užitočnosti konania? Zoberme si iný príklad, ktorý sa týka nesprávnych konaní. Tu máme takisto tri druhy konaní, ktoré môžeme zaradiť medzi nesprávne konania. Sú to jednak konania, ktoré sú založené na zlých motívoch a spôsobujú určitú mieru prevahy negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi (ale nie maximálnu), ďalej sú to konania, ktoré podobne spôsobujú určitú mieru prevahy negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi (ale nie maximálnu), ale sú založené na dobrých motívoch, a tretiu skupinu tvoria konania, ktoré sú založené na dobrých motívoch, ale spôsobujú maximálnu alebo takmer maximálnu prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi (teoreticky možné, ale v skutočnosti dosť málo pravdepodobné). Čo možno v prípade týchto konaní povedať o vzťahu motívov a užitočnosti konania? Lenže na druhej strane máme príklady morálneho a nemorálneho konania, kde jednak sú dobré motívy a maximálna alebo takmer maximálna prevaha pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi a takisto aj zlé motívy a maximálna alebo takmer maximálna prevaha negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi. Čo možno v tejto súvislosti povedať o vzťahu motívov a užitočnosti konania? Z doterajšej analýzy vyplýva, že motívy nemajú žiadny vplyv na užitočnosť konania. Dokonca by bolo možné povedať, že sú zavádzajúce a mohli by viesť k chybám pri uvažovaní o užitočnosti konania. Čo mám na mysli? Predovšetkým druhy konaní, ktoré sme zaradili pri hodnotení správnosti a nesprávnosti medzi správne a nesprávne. Tam je možnosť najväčších omylov pri posudzovaní užitočnosti konania. Uviedli sme, že medzi správne sú zaradené také, ktoré buď obsahujú určitú prevahu (ale nie maximálnu) pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi, prípadne obsahujú maximálnu alebo takmer maximálnu prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi (v prípade konania na základe zlého motívu). Podobná situácia je aj medzi nesprávnymi konaniami, pretože tam sú zaradené konania, ktoré jednak spôsobujú určitú prevahu (nie maximálnu) negatívnych

dôsledkov nad pozitívnymi, alebo dokonca maximálnu či takmer maximálnu prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi (v prípade konania založeného na dobrom motíve). Medzi správnymi konaniami sú zaradené konania, ktoré v skutočnosti spôsobujú prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi – od minimálnej až po maximálnu. Medzi nesprávnymi konaniami sú zase zaradené také, ktoré spôsobujú prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi – od minimálnej až po maximálnu. Práve kvôli motívom konania, ktorých zohľadnenie však má svoje opodstatnenie pri hodnotení správnosti konania, by dochádzalo k stieraniu dosť podstatných rozdielov medzi užitočnosťou rozličných druhov konaní, ak by sme rešpektovali kritérium, ktoré používame pri hodnotení správnosti a nesprávnosti konania. Je evidentné, že jestvuje dosť podstatný rozdiel medzi jednotlivými konaniami, ktoré spôsobujú prevahu buď pozitívnych alebo negatívnych dôsledkov, v škále od minimálnej až po maximálnu. To je dôvod pre odmietnutie zohľadňovania motívov ako aspoň doplňujúceho či pomocného kritéria pri hodnotení užitočnosti konania. Keď sme odmietli kritérium, ktoré používame pre hodnotenie správnosti a nesprávnosti konania práve kvôli úlohe motívov, o to je zrejmejšie odmietavé stanovisko k použitiu kritéria, ktoré sme použili na hodnotenie chvályhodnosti a odsúdeniahodnosti konania, pretože tam je úloha motívov ešte výraznejšia než pri hodnotení správnosti a nesprávnosti konania. Formulovanie povinného konania, prípadne konania, ktorému sa musíme vyhnúť, je jednoznačne založené na posudzovaní motívov, čiže toto kritérium je opäť pre nás nepoužiteľné. Vzniká otázka, na základe čoho potom môžeme posudzovať užitočnosť konania? Zatiaľ sme odmietli tri kritéria hodnotenia, ktoré sme už použili v predchádzajúcich prípadoch. Ostáva nám možnosť vyskúšať ešte štvrtú možnosť, čiže preskúmať možnosť hodnotenia užitočnosti konania na základe dôsledkov vôbec, bez ohľadu na motívy.

Keď pod užitočnosťou konania rozumieme to, ako dokáže uspokojovať naše potreby, byť nám prospešné, tak sa zdá, že motívy konania skutočne nemajú k tomu čo podstatné povedať. Predovšetkým dôsledky vyjadrujú schopnosť spĺňať či uspokojovať naše potreby, jedine sa zdá, že na základe dôsledkov sme schopní posúdiť, do akej miery a či vôbec je určité konanie schopné uspokojiť naše požiadavky a potreby, teda byť nám prospešné. Dôsledky tak vyjadrujú to, či je konanie užitočné alebo nie je. Preskúmajme to v súvislosti s možnými druhmi konania, o ktorých sme uvažovali už predtým. Jedna z prvých alternatív, ktorá ešte však nemusí byť najlepším prostriedkom verifikácie nášho tvrdenia, je morálne konanie. Ak by sme konanie v rámci hodnotenia správnosti charakterizovali ako morálne konanie, ktoré prináša maximálnu alebo takmer maximálnu prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi, je možné, aby sme ho zároveň charakterizovali ako užitočné konanie? To, že dané konanie spôsobuje výlučne

alebo takmer výlučne len pozitívne dôsledky, znamená, že svojím charakterom je nielen morálne konanie, ale vytvára najlepšie predpoklady, aby mohlo uspokojovať naše potreby a požiadavky, teda aby bolo nám prospešné v najväčšej možnej miere. Na základe toho by bolo možné konštatovať, že morálne konanie je zároveň aj užitočné konanie, pretože množstvo pozitívnych dôsledkov, ktoré vytvára, uspokojuje naše potreby a požiadavky, čiže je nám prospešné. Poďme ďalej a skúmame teraz správne konania. Už predtým sme konštatovali, že máme tri druhy konaní, ktoré spôsobujú prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi a v jednom prípade dokonca maximálnu alebo takmer maximálnu prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi (motívy a úmysly teraz necháme bokom). Teoreticky sú možné také situácie, že v dvoch druhoch správneho konania môžu byť rovnaké množstvá prvkov, o ktoré tieto konania spôsobujú prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi, prípadne, že jedno z nich spôsobuje viac pozitívnych dôsledkov než druhé, ale obidve pritom spôsobujú stále prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi (to je základná podmienka preto, aby sme ich mohli hodnotiť ako správne konania). Keďže sme dospeli k záveru, že užitočnosť konania budeme posudzovať na základe pozitívnych dôsledkov, môžeme v tejto súvislosti konštatovať, že tieto dva druhy správneho konania môžu byť rovnako užitočné konania, alebo jedno z nich môže byť užitočnejšie ako druhé na základe toho, akú veľkú spôsobuje prevahu pozitívnych dôsledkov, nad negatívnymi. V súvislosti s týmito tromi druhmi správneho konania môže vyvstať až paradoxná situácia, pretože keď posudzujeme tieto správne konania na základe prevahy pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi, potom je možné, že napríklad dva druhy správneho konania, ktoré sú založené na zlých motívoch, môžu byť dokonca užitočnejšie ako tretí druh správneho konania, ktorý je založený na dobrom motíve. Prvé dva druhy správneho konania môžu spôsobiť väčšiu prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi ako tretí druh. Je to paradox, ale je prinajmenšom teoreticky možný. Ešte väčší paradox môže spočívať v tom, že nesprávne konanie, ktoré je založené na zlých motívoch a spôsobuje maximálnu alebo takmer maximálnu prevahu pozitívnych dôsledkov môže byť z hľadiska užitočnosti hodnotené ako prospešnejšie konanie než morálne konanie. Je to možné v takom prípade, keď morálne konanie spôsobuje „len“ takmer maximálnu prevahu pozitívnych dôsledkov, zatiaľ čo nesprávne konanie spôsobuje maximálnu prevahu týchto dôsledkov.

Podobná situácia je možná aj vo vzťahu k nemorálnemu a nesprávnemu konaniu. Pri nemorálnom konaní je zrejme, že konanie spôsobuje maximálnu alebo takmer maximálnu prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi, následne z toho vyplýva, že vôbec alebo takmer vôbec neuspokojuje naše potreby a

požiadavky a vôbec alebo takmer vôbec nám nie je prospešné. Zložitejšie je to však pri nesprávnom konaní, pretože tam sme zaradili tri druhy konaní, z ktorých jedno spôsobuje maximálnu prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi a ďalšie dve zase ich prevahu v určitej miere. Obdobne situácii pri správnom konaní je takisto možný paradox, že dva druhy nesprávneho konania, ktoré sú založené na dobrých motívoch, budú spôsobovať väčšiu prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi než tretí druh, ktorý je založený na zlých motívoch. Samozrejme je ešte aj možnosť, že dve z nich budú spôsobovať rovnakú prevahu. Z toho hľadiska nesprávne konanie, ktoré spôsobuje maximálnu alebo takmer maximálnu prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi, je vždy na tom najhoršie, pretože napriek tomu, že je hodnotené „len“ ako nesprávne, a nie ako nemorálne, v krajnom prípade – z hľadiska užitočnosti konania – by dokonca mohlo byť na tom ešte horšie ako nemorálne konanie v prípade, že nemorálne konanie by spôsobovalo „len“ takmer maximálnu prevahu negatívnych dôsledkov a nesprávne konanie by spôsobovalo maximálnu prevahu týchto dôsledkov. Tento paradox je prinajmenšom aspoň teoreticky možný.

Na základe toho možno vyjadriť, že hodnotenie konania ako správneho či morálneho na jednej strane a na druhej strane ako nemorálneho či nesprávneho nie je adekvátne ich hodnoteniu z hľadiska užitočnosti konania. Môže sa zdať, že správne a morálne konania sú užitočné konania, zatiaľ čo nemorálne a nesprávne konania sú neužitočné konania. Lenže hneď teraz sa chcem spýtať, či je to presne tak, že nesprávne konania sú len neužitočné konania a správne konania zase len užitočné konania. Keď sme uvažovali o týchto konaniach z hľadiska užitočnosti, tak sme ich posudzovali na základe pozitívnych a negatívnych dôsledkov, ktoré spôsobujú. Tak v prípade správnych (u dvoch druhov), ako aj v prípade nesprávnych konaní (takisto u dvoch druhov) sme konštatovali, že okrem prevahy jedných dôsledkov (pozitívnych či negatívnych) obsahujú ešte v rozličnej miere zastúpené aj druhé dôsledky (buď negatívne alebo pozitívne). Keby sme v týchto druhoch konaní len konštatovali, že sú buď užitočné alebo neužitočné, asi by sme neboli celkom presní, pretože v konečnom dôsledku je možná situácia, aspoň teoreticky, v ktorej rozdiel medzi užitočným správnym a neužitočným nesprávnym konaním môže byť len veľmi malý, ak správne konanie obsahuje skutočne veľmi minimálnu prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi a neužitočné nesprávne zase veľmi minimálnu prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi. Vyjadriť tento rozdiel takým spôsobom, že zatiaľ čo prvé je kvôli tejto minimálnej prevahe už užitočné, a to druhé kvôli minimálnej prevahe je zase neužitočné, by bolo v každom prípade dosť nepresné. Bolo by asi vhodnejšie, aby sme namiesto jednoznačného vyjadrenia, že zatiaľ čo dva druhy správneho konania sú užitočné, tak dva druhy nesprávneho konania sú neužitočné, použili presnejšie vyjadrenie, že prvé

konania sú užitočnejšie ako druhé konania.

Zároveň pri tom nám vyvstáva otázka, na základe čoho máme posudzovať užitočnosť konania. Niekomu sa môže zdať, že sme tento problém už vyriešili. Je to však len zdanlivé, pretože je pravda, že sme sa rozhodli, že ako kritérium hodnotenia užitočnosti konania použijeme dôsledky konania, prípadne prevahu pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi v prípade užitočného konania a prevahu negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi v prípade neužitočného konania (som si vedomý tejto nepresnosti vyjadrenia, ktorá vyvstáva v nadväznosti na to, čo som vyššie tvrdil o prítomnosti rozličných dôsledkov v oboch druhoch konaní, ale kvôli stručnosti si myslím, že môžeme použiť aj toto nie celkom presné vyjadrenie). Lenže na druhej strane máme dve možnosti posudzovania prítomnosti pozitívnych a negatívnych dôsledkov v hodnotenom konaní. Jednak môžeme posudzovať celkové množstvo pozitívnych dôsledkov v správnych konaniach a na tomto základe toho sa vyjadrovať o ich užitočnosti. V prípade nesprávnych konaní zase môžeme posudzovať celkové množstvo negatívnych dôsledkov a na základe toho posudzovať neužitočnosť konania. Lenže tým by sme sa dostali do veľmi nepríjemnej pozície, pretože by sme vôbec neprihliadali na prítomnosť druhej skupiny dôsledkov, čiže v správnych by sme prehliadali negatívne dôsledky a v nesprávnych zase pozitívne dôsledky. Dokonca by sme sa mohli dostať až do extrému, pretože aspoň teoreticky by určite mohla nastať situácia, že nejaké správne konanie by mohlo mať celkovo menej pozitívnych dôsledkov, ako ich má v skutočnosti nesprávne konanie (v ktorom by sme to však prehliadali), a potom by sme museli aspoň tajne pripustiť, že nesprávne konanie je užitočnejšie než správne. Obdobne by mohla vzniknúť aj opačná situácia, že nesprávne konanie by mohlo mať celkovo menej negatívnych dôsledkov, než v skutočnosti má správne konanie (u ktorého by sme to však prehliadali), následne opäť aspoň tajne by sme museli priznať, že správne konanie je menej užitočné než nesprávne konanie. Lenže tým, že by sme prehliadali druhé dôsledky v konaniach, okrem tých, ktoré prevládajú, dopustili by sme sa vážnej chyby. Tá spočíva v tom, že by sme vôbec nebrali do úvahy, koľko škody či protivenstva (alebo niečoho podobného) spôsobilo napríklad správne konanie – okrem nami sledovaných pozitívnych dôsledkov. Potom by bolo možné, že by sme ako veľmi užitočné hodnotili také konanie, ktoré skutočne spôsobuje veľké množstvo pozitívnych dôsledkov, ale na druhej strane by sme prehliadali, že toto správne konanie spôsobuje takmer rovnaké množstvo negatívnych dôsledkov, ktoré v skutočnosti znižujú jeho užitočnosť. Podobne na druhej strane by mohlo ísť o konanie, ktoré v porovnaní s prvým konaním spôsobuje oveľa menej pozitívnych dôsledkov, ale zato ešte oveľa menej negatívnych dôsledkov. Bolo by však veľmi nepresné, ba možno až pochybné tvrdiť

o prvom, že je užitočnejšie ako druhé. To isté je možné uviesť aj o dvoch druhoch nesprávnych konaní. Celkové množstvo pozitívnych či negatívnych dôsledkov nemusí skutočne vyjadrovať mieru užitočnosti či neužitočnosti konania. Môže byť určitým príznakom či pomocným kritériom pre uvažovanie o miere užitočnosti daného konania, ale skutočnou mierou pre vyjadrenie miery užitočnosti konania je prevaha pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi a mierou neužitočnosti konania zase prevaha negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi. V nadväznosti na to, čo som už predtým vyjadril, totiž že musíme zohľadňovať aj prítomnosť druhých dôsledkov v konaní, nielen tých prevládajúcich, je potom možné tvrdiť, že v závislosti od toho, aká veľká je prevaha pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi, vyvíja sa aj miera užitočnosti správneho konania. Obdobne to platí aj na druhej strane vo vzťahu k nesprávnemu konaniu. Teda podľa toho, aká veľká je prevaha negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi, odvozuje sa aj miera neužitočnosti konania. Čím je prevaha pozitívnych dôsledkov menšia, tým je potrebné upozorňovať na to, že pri tomto konaní prevažuje ešte jeho užitočnosť nad neužitočnosťou (či škodlivosťou). Podobne pri nesprávnych konaniach: čím je miera prevahy negatívnych dôsledkov nad pozitívnymi menšia, tým viac musíme upozorňovať na to, že miera škodlivosti (či neužitočnosti) tohto konania nie je veľká. Pri veľkej prevaha postačí vyjadríť, že ide o veľmi užitočné, prípadne veľmi škodlivé konanie.

Na záver možno konštatovať, že kritériom hodnotenia užitočnosti či neužitočnosti (prípadne škodlivosti) konania je prevaha pozitívnych dôsledkov nad negatívnymi alebo negatívnych nad pozitívnymi. Motívy nezohrávajú žiadnu úlohu v tomto hodnotení. V konečnom zhrnutí to znamená, že napríklad konanie založené na dobrých motívoch môže byť menej užitočné než konanie založené na zlých motívoch, napriek tomu, že prvé je hodnotené ako morálne konanie a druhé len ako správne konanie. Lenže môže vzniknúť ešte „hrozivejší“ paradox, že konanie založené na dobrých motívoch, ktoré hodnotíme ako nesprávne konanie, môže byť ešte škodlivejšie než nemorálne konanie.

Doteraz bola etika sociálnych dôsledkov rozvíjaná najmä ako teória dobra s dôrazom na hodnoty humánnosti, ľudskej dôstojnosti a morálnych práv človeka. Tieto hodnoty boli formulované a rozvíjané v kontexte úsilia o uskutočnenie pozitívnych sociálnych dôsledkov, ktoré sú hlavným kritériom etiky sociálnych dôsledkov a zároveň znakom jej konzekvencialistického charakteru. Formulovaním teórie správneho získava etika sociálnych dôsledkov nový rozmer v kontexte konzekvencialistických etických koncepcií, pretože jednak akceptuje dôležité postavenie teórie správneho v rámci etickej teórie, ale na druhej strane primárnu úlohu pripisuje teórii dobra. Veľmi významné postavenie v etike sociálnych dôsledkov má predovšetkým kritérium pozitívnych sociálnych dôsled-

kov, pretože formuluje zásadné požiadavky, ktoré zabezpečujú kompatibilitnosť teórie dobra a teórie správneho v etike sociálnych dôsledkov, čiže hodnotovej orientácie etiky sociálnych dôsledkov s kritériami toho, čo je správne a nesprávne, povinné a čomu sa musíme vyhnúť, ďalej toho, čo je chvályhodné a odsúdeniahodné, čo je užitočné a neužitočné. Formulovaním teórie správneho sa etika sociálnych dôsledkov stáva komplexnou etickou koncepciou konzekven-
cialistického druhu, v ktorej je dôraz položený najmä na teóriu hodnôt.